

Kõige võimukam T. Grünthal'ile
hindamisega.
2. VII 40.

Arvestan sisse
3. sept 1940. a. *[Signature]*

**TARTU ÜLIKOOLI
HISTEADUSKIRJ**

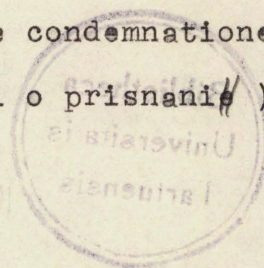
18. VII 1940.
№ 126.
TARTU

Väike arvestuslik eksperiment.
12. VII 1940. *[Signature]*

Y. Kadant.

T U V A S T U S H A G I .

(Actiones sine condemnatione, Feststellungsklage,
iski o prisnani)

Eduard-Bruno K o k k .

[Signature]
2801.

Tartus, 21. aprillil, 1940 a.

Kõige võimukam T. Grünthal'ile
5. IX 1940.

K a v a .

- I. Sissejuhatus.
- II. Tuvastushagi definitsoon.
- III. Tuvastushagi elemendid:
  - 1. Tuvastushagi siht (sisu)
  - 2. Tuvastushagi-ese (aine)
  - 3. Tuvastushagi alus.
- IV. Juriidiline huvi.
- V. Poolte suhted:
  - 1. Kostja tuvastushagis.
  - 2. Tuvastushagi efekt.
  - 3. Kohtukulud.
- VI. Lõppmärkused.

I. S i s s e j u h a t u s .

Õigus hagile moodustab omaaegse teooria järele isiku õiguse vastaspoole vastu, kes rikkus tema, nõudja, subjektiivset õigust. Õigus hagile oli seega õigus nõuda vastaspoolelt, tähendab nõudja õigus kostja vastu. Friedrich Karl v. Savigny määras samuti õigust hagile kui nõudja õigust tema õigusi rikkuva kostja vastu.¹

Kuid see vaade muutus aeg-ajalt ning prof. Oskar Bülow'i töös "Die Lehre von den Prozessanreden und die Prozessvoraussetzungen" (1868) on juba aluseks võetud seisukoht, et õigus hagile on õigus riigi vastu nõuda õiguse kaitset. Seda seisukohata arendas prof. Adolf Wach,² kes lagi õigust käsitas kui ühte liiki kodaniku õigustest riigi vastu - nimelt nõuda kohtuotsust.

---

1. Fr. K. v. Savigny, System d. heutig. röm. Rechts V, 1841a, lhk. 4,5.

2. A. Wach, Handbuch des deutschen Civilprozessrecht I, 1885, lhk. 19.

. Kuigi prof. O. Bülow¹ ja ka teiste arvates need seisukohad kõigiti täpsed ei ole, jääb siiski püsima teooria seisukoht neis üldjoontes, mis käsitletava aine puhul tähtsuse omab ja nimelt: õigus hageda ei ole eraõiguslik ühe isiku õigus teise isiku vastu, vaid avalik²õigusliku isiku¹ õigus pöörduda riigi poole ta selleks seatud organi, kohtu kaudu, et langetataks otsus isikut huvitavas asjas.

Kohtuliku kaitse õigus on seega oma iseloomult avalikõiguslik, eralepetega mittemuudetav ning igas õiguslikus riigis isikute põhiõigus teostada oma õiguste kaitset kohtu poole pööramisega. Kohus peab lahendama need õiguslikud tüliküsimused, mis talle esitatakse hagide näol.

Hagi üldist mõistet ennast tuleb aga määritleda kahes mõttes. Hagi materjaalõiguslikus mõttes, s. tähendab oma sisult ja olemuselt on see materjaalõiguslik taotlus, mida hageja avaldab kohtule hagi-palves. Hagi formaalses mõttes tähendab toimingut

---

1. O. Bülow, Klage und Urteil, 1903a., lhk. 8.

millega hageja talle kuuluva eraõiguse kaitseks teiste isikute vastu pöördub kompetentse kohtu poole, paludes sellel oma taotlusi läbi vaadata ning siis pooltevahelises õigustulis teha kohtuotsus, millel oleks seadusjõud ja mis kuuluks sundsooritamisele.¹.

Sellega on hagi eesmärk üldises mõttes mingi tsiviilkäibes esineva tsiviilõigusliku vaidluse lahendamine. Tsiviilõiguslikud vaidlused omakorda võivad tekkida mitmetest asjaoludest, mis määravadki selle sihi, mida hageja kohtult taotleb, ning mille üle ta palub kohtuotsust teha.

Valitseb teatud isikute vahel mingi kindel õigussuhe, mida aga üks pooltest rikub, siis esitab teine kohtule hagi, kus ta palub oma subjektiivseist õigusnormidest tulevate taotluste tunnustamist ning nende sunniviisilist täitmist. Sel juhul on meil tegemist väljamõistu ehk S a m m e h a - g i g a .

Samme hagi kui väljamõistu taotlev, on võimalik

---

1. T. Grünthal, loengud.

peale õigusrikkumise toimepaneku. Kuid väga tihti satub hääusklik isik tsiviilvahekordades olukorda, kus tema õigusi küll veel rikutud ei ole, kuid kus neid rikkumine otseselt ähvardab.

Näiteks on taluomanik oma talu välja rentinud ühe aasta peale. Ta on seaduse kohaselt õigeaegselt ka lepingu üles ütelnud, kuid omavahel, vajalise vormiliku tõenduseta. Hiljem avaldab talu rentnik, et ta vast läheb küll l. maiks talust välja, kuid keeldub seda avalikult kinnitamast.- Peremehele pole aga selge, kas rentnik läheb ära või mitte. Kuigi l. mail tegelik olukord selgub, on siis juba liig hilja uut rentnikku otsida, kuna rentniku lahkumisel jääb talu aga välja rentimata. Kui aga talu siiski heas lootuses uuele rentnikule välja anda ja vana rentnik talust ei lahku, siis kohtuga väljatõstmiseks ei ole suuri lootusi, kuna see nõuab paremal juhul aega ja halvemal juhul * lükatakse nõue tagasi, sest peremees ei saa ülesütlemist tõendada. Asuda seisukohale, et uut rentnikku mitte võtta ja kui vana rentnik ära läheb, siis temalt kahjutasu nõuda ka ei saa, sest

peremees on ometi rentnikule üles ütelnud, mida ta salata ei taha ja ei saagi, sest peremehe naiseõde kuulis tema ülesütlemist. Naiseõde peremees omalt poolt tunnistajaks anda ei saa, küll aga rentnik.

Oma olukorra kindlakstegemiseks ja võimalikkude kahjude vältimiseks oleks peremehe huvides enne 1. maid aegsasti selgusele jõuda, kas rendivahekord nende vahel uue aasta peale kestab või mitte. Selles olukorras aitaks teda hagi esitamise võimalus rendivahekorra edasikestmise või lõppemise kindlaks tegemiseks. Sellise hagi tulemus oleks juba mõlemale kohuslik ja selgus vahekorda oleks saavutatud juba enne 1. mai saabumist.

Esitatud näitest nähtub, et tegelikus elus juhul, kui teatud isikute vahel valitseb mingi konkreetne, õiguslikult reguleeritud vahekord, mille suhtes aga pooltel on teadmatus või kindlusetus, võib mõnikord tulla tungiv vajadus teha juriidiliselt kindlaks õigussuhte olelu või olematus, sõltumata sellest, kas seda on rikutud või ei.¹

---

1. Prof. I. Tjutrumov, "Õigus", nr. 8-1939a.

Hageja õigust antud juhul rikutud ei ole ning ta ei või nõuda kostja mõistmist mingiks sammeks, kuid hagi esitamise võimalus peab hagejale siiski jääma, kuna vastasel korral tema huvid võivad saada rikutud.

Võttes lähtekohaks aga seisukoht, et hagi esitamise õigus on avalikõiguslik isiku õigus pöörduda kohtu kui riigiorgani poole, et see lahendaks isikut huvitava õigusliku küsimuse, siis on arusaadav, et ei ole õiglane hagi esitamist lubada alles siis, kui isiku õigus juba rikutud on. Õigus kohtu poole pöörduda peab olema ka juba siis, kui on ette näha võimalik isiku õiguste rikkumine, mis võib tulla teatud konkreetsest õigussuhtest.

Sel juhul esitataksegi n.n. t u v a s t u s - h a g i, mille all mõistetakse hagi, mida võib hageja esitada kohtule oma teatud juriidilise suhte olemasolu või mitte olemasolelu tuvastamiseks, tulevikus selle õigussuhte rikkumise võimalust silmas pidades.

Tuvastushagidele lähedast õiguskaitset lubas ka

juba rooma õigus. Siin oli võimalik esitada n. n. p r e j u d i t s i a a l h a g i s i d. Need olid hagd "actio in rem", mille abil hageja "Cum eo agit, qui nullo iure ei obligatus est movet tamen alicui de aliqua re controversiam".^{1.}

Nende hagide esitamiseks 1) ei olnud kindlasti vajalik õiguse rikkumine, mis võis küll ka teatud juhtudel esineda ning 2) hagi oli ilma condemnatio- ta, haviga midagi välja ei mõistatud. Sarnane hagi lõppes pronuntiatioaga, mis sisaldas endas vaielus- aluse küsimuse lahendamise.^{2.} Prejuditsiaalhagi si- hiks oli seega mingi juriidilise vahekorra kinnita- mine, ilma et sellest mingit otsest efekti oleks saadud.

Savigny arvates oli "formula praejudicialis" üks proviseerne vahend selleks, et esialgu kinnita- da õigussuhte olemasolu, mida hiljem taheti kasu- tada.^{3.}

---

1. Windscheid, Lehrbuch d. Pandektenrechts, I, 1901, lhk. 167.-

2. Brinz, Lehrbuch der Pandekten, I, 1873, lhk. 292.

3. Savigny op. cit. lhk. 19, 20.

Mis puutub aga prejuditsiaalhägide kasutamise, siis on siin vaated lahkuminevad. Ühede arvates võis prejuditsiaalhägisid kasutada ainult kolme statuuse kindlakstegemiseks ja seega väga piiratult, kuna teiste arvates oliid prejuditsiaalhägide kasutamisevõimalus laiem ning tunti ka juba positiivseid ning negatiivseid tuvastushägisid.

Meid huvitab aga käesoleval juhul küsimus, milline seos on rooma prejuditsiaalhägi ja hilisema tuvastushägi vahel, kas prejuditsiaalhägi kujutab endast tuvastushägi eelkäijat. Ka siin on vaated lahkuminevad. Prof. Jakob Weismann'i arvates ei ole mingit otsest seost rooma prejuditsiaalhägi ja hilisema tuvastushägi vahel, vaid viimane on õieti Saksa seadusandluse ning Itaalia õiguse doktriini looming. "Actio praejudicialisele" omistab Weismann tuvastushägide arenemise suhtes vaid vähest mõju, mis on jäänud "ganz unfruchtbar für die Entwicklung der Feststellungsklage."¹.

Prof. V. M. Gordon sellevastu väidab aga, et

---

1. Weismann, Die Feststellungsklage, 1897a, lhk.2.

see prof. Weismann'i vaade ei ole paikapidav, kuna tegelikult ei ole tuvastushagi endaga uut ideed kaasa toonud, vaid see on rooma prejuditsiaalhagi edasiarendamine.¹.

Peatumata pikemalt nimetatud autorite väidete põhjendustel, tuleb siiski tõsitada, et teatud sarnasus nende kahe hagiliigi vahel on olemas, ehkki nende otsene seos pole äranäidatav. Rohkem on aga tuvastushagil samuti rooma õigusest tuleneva provokatsiooni, mille all üldiselt mõistetakse hageja väljakutsumist nõude esitamiseks (n. nimetatud "invitus agere") Provokatsioon on esinenud Saksa, ex-Austria, Prantsuse ning rooma õiguse mõju tõttu ka veneaegsels Balti seadustikes. Siin selle olemasolu ja sisu oleks lühidalt kokkuvõetuna järgmine.

Provokatsioon oli lubatud kahel juhul. 1) "Provocatio ex lege diffamari", mis seisis selles, et kui keegi väitis, et omab mingeid õigusi või nõudmisi teise isiku vastu ja see teine isik aga neid

---

1. V.M.Gordon, Iski o priznani¹, Jaroslav, 1906, lhk 2

õigusi ja nõudmisi ei tunnusta, siis võib ta paluda kohtult õiguste väitja väljakutsumist hagi esitamiseks. Kui viimane aga sellest keeldus, ja ei esitanud kohtule määratud tähtajal hagi, siis kaotas ta oma nõudeõiguse jäädavalt.

2) "Provocatio ex lege si confendat" esines aga siis, kui kostja omas hageja nõudmise vastu seaduslikke ümberlöökkamisi, millised aga aja jook-sul oleks võinud kaduda või kehtetuks muutuda, siis kostja võis kohtu kaudu nõuda hageja väljakutsumist hagi esitamiseks. Ei teinud hageja seda aga mitte, hoidus seega alles kostja vastuväidete keh-tivus edaspidiseks.¹

Teatavasti kehtib aga tsiviilprotsessis põhi-mõte, et tsiviilõigusliku nõude kohtule esitamine olen-d täiesti õiguse omaniku tahtest, nagu see ju-ba rooma õiguses oli väljendatud: "Invitus age-re vel accusare nemo cogitur". Samuti määritlevad siin-kohal Gassmann ja Nolken, et "hagi, missugune nagu tsiviilõigus isegi, ripub täiesti ära õiguse oma-

---

1. A. G. Gassmann ja A. Nolken, 1889a. Kohtureform, I, lhk. 45-51.-

niku tahtest. Sellepärast hagi esitamine või mitteesitamine seadusega määratud aja piires teostatakse hageja äranägemisel. Provokatsioon on aga kõrvalekaldumine sellest tsiviilprotsessi põhireeglist ning mitte hageja, vaid tulevaste kostjate huvides.¹.

Ning just see provokatsiooni vasturääkivus nimetatud tsiviilprotsessi põhimõttele oligi üheks ajendiks, mis pärast provokatsiooni asemele seadustikesse järjekindlalt sisse imbub tuvastushagi ning nimelt "provocatio ex lege diffamari" asemele, kuna teine provokatsiooni liik leiab asendamist tõendite kindlustamise sätetes.

Mis puutub aga tuvastushagi enese ajaloolisse levikusse, siis peab siin mainima, et peaaegu eranditult on igal pool kohtupraktika käinud seadusandluse eel. Seadusandlus pole ette näinud neid elulisi vahetuid, kus sammehagist ei ole küllalt ning tarvilik on ka teatud õigussuhte tuvastamist ilma mingiks sammeks kohustamata. Õige enne töid tuvas-

---

1. Gassmann ja Nolken, op.cit.lhk.45-51.

tushagi sisse oma seadustikesse üksikud Saksa osariigid, nii Badenis 1851.a., Hessenis 1857.a., Saksis 1863.a., Württembergis 1868.a. ning hiljem ka teistes ning lõpuks kõikidele Saksa osariikidele ühiselt üldine Saksa tsiviilprotsessi seadus (ZPO) 1877.a. Balti kubermanguale provokatsioonile asemele toodi tuvastushagi sisse 1889.a. kohtureformiga. Ka siin eelnes sellele normile kohtupraktis, nagu näiteks Riia Vogti kohtupraktiga 1872.a.¹. Saksa eeskujul on tuvastushagi sisse võetud ka ex-Austria ZPO-sse 1895.a. Tuvastushagi on ette nähtud ka ex-Vene uues tsiviilprotsessi projektis ning ka siinkohal peab märkima, et ex-Vene Senati praktika käis seaduseandluse eel.

Nii on tuvastushagid järjekindlalt imbunud igasse seaduseandlusse, kuna nad moodustavad ühe kohtuliku kaitse hädavajaliku liigi.²

---

1. Zwingmann, Civilrechtliche Entscheidungen der Rigaschen Stadtgerichte III, 1874a., nr. 357-a, lhk. 191.

2. Gordon, op. cit. lhk. XVI.

T u v a s t u s h a g i   d e f i n i t -
s i o o n .-

Üldiselt seisab tuvastushagi selles, et hageja, kelle seaduslik huvi seda eeldab, taotleb kohtult vastava juriidilise suhte olemasolu või mitteolemasolu tuvastust.

Seadustikud aga, millistes esinevad sätted tuvastushagi kohta, ei defineeri selle mõistet ühtlaselt. Toome mõned näited tuvastushagi definitsiooni kohta Saksa seadusandlusest, sest täiesti õieti märgib siinkohal prof. Jakob Weismann, et tuvastushagi levimisele tsiviilprotsessi seadustikesse on aluse pannud Saksa seaduseandlus.¹.

Badeni tsiviilprotsessi seadustik 1851. aastast, esimene seadustik üldse, milles tuvastushagi esines, defineerib selle § 278-das: "Õigussuhete ja neist tekkivate õiguste ja kohuste tunnustamine võib hagetud saada ka juba enne nende vahekordade rikkumist, kui kostja avaldab selleks oma nõusoleku või kui ta vaikides nõustub või kui nõudjal on

---

1. Weismann, op.cit. 2.

juriidiline huvi selleks, et kohe langetataks kohetu otsus." Selle definitsiooni omapärasuseks on see, et tuvastushagi esitamiseks on vajalik embkumb, kas kostja nõusolek või juriidiline huvi. Kuid nagu hiljem näeme, kostja nõusolek tuvastushagi esitamise juures olulist osa ei mängi.

Saksi 1864. aasta tsiviilprotsessi seadustik seab olulise momendina tuvastushagi esitamiseks juriidilise huvi omamise, mida teisel teel tahuldada ei saa, "wenn der Kläger an der Feststellung eines Rechtsverhältnisses ein gegenwärtiges Interesse hat, welchem nicht auf andere Weise genügt werden kann."

1863. aasta Würtembergi seaduseandlus toob aga juba tuvastushagisse sisse kindla nõude k juriidilise huvi olemasoluks ning esitamise võimaluse ilma kostja nõusolekuta.

Täpsama definitsiooni annab aga tuvastushagile Saksa üldine (kõikidele osariikidele) ZPO 1877. a. väljaanne §-is 231¹. "Auf Feststellung des Bestehens oder Nichtbestehens eines Rechtsverhältnisses, auf

---

1. 1898 aasta väljaandes § 256.

Anerkennung einer Urkunde oder auf Feststellung der Unechtheit derselben kann Klage erhoben werden, wenn der Kläger ein rechtliches Interesse daran hat, dass das Rechtsverhältniss oder die Echtheit oder Unechtheit der Urkunde durch richterliche Entscheidung alsbald festgestellt werde." Seega leaib Saksa ZPO tuvastushagi esitamise ainsaks tingimuseks olevat juriidiline huvi olemasolu, mis nõuab otsekohest (alsbald) lahendamist.

Nagu juba eelpool nimetatud, võeti tuvastushagi TKS-sse sisse Balti kubermangude jaoks , et asendada "provocatio ex lege diffamari" , millise üldsüht oli hageja väljakutsumine hagi esitamiseks. Tuvastushagi aliaab defineerimist TKS § 1801-ses (1889 a. väljaanne): " Tsiviilõiguslike vaidluste hulka liigitatakse ka hagiõigusliku suhte olelu või mitteolelu tuvastamiseks, kuivõrra hageja antud ajal omab seaduslikku huvi tema kindlaksmääramiseks/kohetu poolt" Selle definitsiooni eriline väljendusviis, " tsiviilõiguslike vaidluste hulka liigitatakse k a " on seletatav muidugi tema ajaloolise saabumisega läbi suurte vaidluste. Prof. Gordon'i arvates on

aga TKS § 1801 definitsioon täpsem Saksa ZPO vastavast sättest, kuna ära on jäetud juriidilise huvi kohta käiv väljendus "alsbald", mille arutelu juures peatume pikemalt aga hiljem.

Esitatud tuvastushagide definitsioonide juures märkisime eraldi nende iseärasused. Üldkokkuvõttes võib aga järeldada seda, et kõigile ettetoodud sätetele on ühised kolm väga olulist momenti tuvastushagi iseloomustamiseks:

1. Seadustikud käsitlevad tuvastushagi õiguse üldise kaitsevahendina, eri hagiliigina,
2. Tuvastushagi esitamise ainsaks tingimuseks on juriidilise huvi olemasolu ning
3. Tuvastushagi esemeks on õigussuhe.

III: T u v a s t u s h a g i   e l e m e n -
d i d .-

1. T u v a s t u s h a g i   s i h t .

Hagi üldiselt tähendab prof. Weismann'i järele isiku õigust pöörduda riigi poole kohtuotsuse saamiseks.¹ Samal seisukohal on ka Rocholl, et hagi on isiku õigus " die in vorschriftsmässige Form gekleidete Anrufung der gerichtlichen Organe des Staates zum Schutze eines Privatrechts durch richterliches Urteil." ².

See on teoorias valitsev arvamus hagist üldse ja vastuvaidlusi selles ei ole. Vastavalt sarnasele hagi mõistele on ka selge hagi siht (sisu).

Hagi sisuks on see kohtulik toiming, mida hageja taotleb, see tähendab, vastava kohtuotsuse tegemine. Seega on hagi siht kohtuotsus ja mitte kunagi selle täitmine, nagu sel puhul mõned ekslikult

---

1. Weismann, op.cit. lhk. 113.

2. Rocholl, Busch's Zeitschrift, 1885a., 8, lhk. 338.

on arvanud. Ning et tuvastushagi on hagi eriliik, siis ka selle sihiks on - k o h t u o t s u s.

Küsimusele aga, mis on kohtuotsus, on vastused lahkuminevad. "Käsu teooria" pooldajad (Hellwig ja Langheineke) väidavad, et kohtuotsus on käsk kostjale nii või teisiti toimida, kuna täitmine on ette nähtud vaid avalikõiguslikes huvides.

Teisel arvamusel on aga "õiguste kohtuliku kinnitamise teooria", eesotsas prof. O. Bülow'iga, kelle järelle "der Civilprozess ist eine Rechtsvergewisserungsoperation." ¹.

Analüüsides neid õigusteoreetilisi seisukohti, jõuab ka prof. Gordon arvamisele, et kohtuotsust tehes kohus ei loo uut õigust ega kohustust, vaid olgugi käsu kujul, seab õiguse jalule antud konkreetjuhul. ².

Õiguste kohtuliku kinnitamise teooriat tuleb pida siinkohal õigemaks ja tunnistada, et kohtuotsuse oluline osa ei ole selles, et ta käsu annab, vaid et ta määrab kindlaks õiguse teatud konkreetse

---

1. Bülow, Civilprozessualische Fiktionen und Wahrheiten, 62, lhk. 82.

2. Gordon, op. cit. lhk. 23.

juhu jaoks. Seega on üldiselt hagi sihiks õigusliku olukorra kindlaksmääramise taotlus, s. o. kohtuotsus, kus kohus määrab kindlaks poolte konkreetse vahekorra.

On ka neid, kes püüavad "käsuteooriat" ja "õiguste kohtuliku kinnitamise teooriat" liita ning toovad käsu momendi ka tuvastushagisse: s. o. n. nimet. moraalne käsk, toimida nii, nagu kohtuotsus õigeks on tunnistanud. Kuid olgu siinkohal veelkord öeldud, et käsu moment ei ole käesoleval juhul üldse oluline.

Sellest seisukohast lähtudes ei erine tuvastushagi oma sihi poolest sammehagist. Vahe seisab vaid otsuse aines. Ühes on selleks reaalse väärtuse teises aga õigusliku vahekorra tunnustamine, mille vaatlemisele asume järgnevalt.

2. T u v a s t u s h a g i e s e (aine).

Hagi ese ehk aine üldiselt tähendab seda, mil-
le kohta hageja palub kohtuotsust teha. Nii võib
hageja kohtult paluda, et see tunnustaks sunni-
viisilisele sammele kuuluvaks teatava materjaalõi-
gusliku taotluse, millisel juhul on meil tegemist
sammeahagiga. Tuvastushagi puhul palub aga hageja,
et kohus ametlikult nendika vastava õigussuhte
olemasolu või olematust.

Seega on sammeahagi eineks materjaalõiguslik
taotlus, tuvastushagi aineks aga j u r i i d i -
l i n e s u h e ning seda ka eranditult alati!

Eelpool vaatlesime juba, et oma sihi (sisu) poo-
lest tuvastushagi sammeahagist ei erinenud, sest
iga hagi sisehiks on eranditult kohtuotsus ning
hagi õiguse tuvastamiseks on vaid ainult eriline

õiguskaitse vorm, eriline hagide liik. Nende hagide erisus järeldeb vaid objektist: ühtede objektiks on antud õigussuhte olelu või mitteolelu kohtulik tuvastamine, teiste objektiks - hageja õigustekohalik tunnustamine millegi täitmiseks kostja poolt.¹ Selles mõttes on tuvastushagi nagu ettevalmistavaks osaks sammehagile, sest tegelikult ju ka sammehagi juures kohus enne tunnustab hageja õigusi, kui ta kohustab kostjat neid täitma. Tuvastushagi piirneb aga alati küsimusega õigussuhte olelu või mitteolelu tuvastamisest, üldse mitte puudutades rahuldamise küsimust.

Nii ütlevad siinkohal G_{ass}mann ja Nolken, et "sarnene hagi (tuvastushagi) piirdub ainult küsimusega õiguse olemasolu või mitteolemasolu tuvastamises, mitte puudutades rahuldamise küsimust ning kohtulik otsus selle asja kohta ei või midagi sarnast välja mõista, mis kuulub sundsooritamisele."² Ebatäpne on eeltoodud määratluses küll see, nagu piirduks tuvastushagi küsimusega "õiguse" olemasolus või

---

1. I. Tjutrjumov, "Õigus", nr. 8-1939a.

2. Gassmann ja Nolken, op. cit. lhk. 45-51.

olematuses, mille juure hiljem tuleme tagasi.

Ka prof. Richard Schmidt ütleb, olevat samme- ja tuvastushagi ainukeseks vaheks see, et "samnehagi annab otsuse otsekohese täitmisega, tuvastushagi aga ilma otsekohese täitmiseta".^{1.}

Nagu juba öeldud, saab tuvastushagi esemeks olla vaid juriidiline suhe. Samal seisukohal asuvad ka Saksa ZPO ja kehtiv/TKS ning ex-Vene uus tsiviilprotsessi projekt, millistes on ühtlaselt läbi viidud põhimõtte, et tuvastushagiga saab vaid taotleda õigusliku vahekorra olemasolu või mitteolemasolu nentimist. Ex-Austria ZPO aga lubab nimetatust kõrvalkaldumist ja tuvastushagi saab ka esitada "õiguse" tunnustamiseks. Nii lubab ex-Austria ZPO tuvastushagi "õiguse või õigusliku vahekorra tunnustamiseks". Seega võib tuvastushagi esemeks olla käesoleval juhul ka "õigus". Teooria aga asub peaaegu ühtlaselt selle suhtes eitavale seisukohale, sest õiguse mõiste on niivõrd abstraktne, et selle olemasolu ei ole võimalik kohtuotsusega teatud isikute vahel tuvasta-

---

1. R. Schmidt, Lehrbuch des deutschen Civilprozessrechts, 1898a., lhk. 683.

da ja lõpuks jõuame ikkagi välja mingi konkreetse õigussuhteni. Tuvastada saab aga ikkagi õigussuhet, olgu see siis positiivses või negatiivses vormis.

Täpsemalt põhjendavad toodud seisukohta, miks tuvastushagi esemeks "õiguse" asemle parem tarvitada "juriidiline suhe Gassmann ja Nolken tuvastushagi se sissetoomise puhul Balti õigusesse, kellele järele viimane väljendus 1. täpsemalt määrab kindlaks hageja ja kostja vastastikuste huvide sfääri kokkupuuted, 2. haarab endasse mitte huvid üksnes ainult õigustest, vaid ka huvid, mis tekkinud faktidest, nagu nt. valdamisest, mis kohalikkude (Balti kubermangude) seaduste järgi mitte õiguse, vaid fakti moodustab, ning 3. on terminiks, mis omab kohalike tsiviilseaduste järele täpselt kindlaksmääratud tähenduse. 1.

Nii peab ütlema, et tuvastushagiga võib teotleda ainult juriidilise vahekorras, see täh. mingi konkreetse, õiguslikult reguleeritud eluvahekorra kindlaks tegemist, ei saa hagi tõsta mingi abstrakt-

---

1. Gassmann ja Nolken, op. cit.

se õigusküsimuse tuvastamiseks. Prof. Gordon'i arvates ei ole abstraktse vahekorra kohtulikul tunnustamisel üldse mingit tähtsust, sest et vastavat kohtuotsust mingil konkreetsel juhul rakendada ei saa.¹ Seepärast peab vahekorra tunnustamiseks olema konkreetne eeldus, mistõttu tuvastushagi võib suunatud saada vaid k o n k r e e t s e õigussuhte tuvastamiseks.

Et juriidiline suhe peab olema konkreetne, siis ei saa tuvastushagiga taotleda ka mingit hüpoteetilist või võimalikult tekkida võivat õigussuhet. Oluline on siin vaid küsimus, kas teatav juriidiline vahekord olemas on või mitte, ainult selle asjaolu kindlaks tegemiseks võib tuvastushagi esitada, mitte aga "vahekorra nõudjale väljaselgitamiseks, kui see tal teadmata või kahtluse all on." ².

Mingil juhul ei saa tuvastushagi esemeks olla ka faktiliste olude kindlaks tegemine kohtu poolt. On juh kohtu ülesandeks kohtumõistmine, mis seisab abstraktse normi avamises ja kohaldamises konkreet-

---

1. Gordon, op.cit. lhk.61.

2. Riigikohtu ots.nr.73,1921a.

se juhu jaoks. Kui kohus aga fakti tunnustab, siis midagi sarnast juhtuda ei saa, mispärast faktide nentimine üldse ei kuulu kohtu pädevusse. Faktid võivad küll põhjustada õigusliku vahekorra tekkimist, muutumist või lõppemist, kuid kuni fakt pole õiguslikku vahekorda mõjustanud, ei ole ka fakti konstateerimisel mingit tähtsust juriidilise suhte kohta. Niipea aga, kui fakt juriidilist suhet on mõjustanud, pole tal aga samuti omaette tähtsust, sest siis oleleb juba juriidiline suhe.

Seisukoht, et faktilised olud ei saa olla tuvastushagi aineks, on ka meie Riigikohtu praktikas kindlalt läbi viidud. Juriidiline suhe on tuvastushagi olulisem moment. Tuleb aga märkida, et praktikas just selles osas väga sageli eksimisi on. Ka meie Riigikohtu seletused, niipalju kui neid üldse on avaldatud TKS § 1801 kohta, käsitlevad eranditult tuvastushagi eset, eriti aga just seda, et tuvastushagi aineks on alati juriidiline suhe ja mitte kunagi faktilised asjaolud. Toome siinkohal mõned näited.

Hageja palus tunnustada hagipalves, et teatud talu majapidamise hooned on tema ehitatud, tema materjalist ja tema kulul. Seega ei taotlenud hageja mitte mõne tsiviilõigusliku vahekorra olemasolu või mitteolemasolu tunnustamist, vaid palus ainult teatud olukorra tunnustamist. Hiljem hageja formuleeris oma taotluse ümber järgnevalt, et hooned on hageja poolt ehitatud ja tal tekib tasusaamise õigus, omandiõigust hageja aga ei taotlenud. Ka see seletus ei sisalda taotlust juriidilise suhte olemasolu või mitteolemasolu, vaid faktilise olukorra tunnustamiseks, millest hageja järeldab, et tal tekib sellest tasusaamise õigus, ilma et oleks näidanud millisesse õiguslikku vahekorda hageja kostjaga nimetatud hoonete ehitamise tagajärjel on saanud. Säärastel oludel võis kohus hageja/poolt alustatud asja ära lõpetada, kuna avaldatud hagi aineks pole mingi juriidilise vahekorra, vaid faktilise olukorra olemasolu tunnustamise taotlus, millise lahendamise aga üldse ei kuulu tsiviilkohtu võimkonda TKS §§ 1 ja 1801 põhjal (TKS §§ 79 ja 53 p.4.)¹.

---

1. Riigikohtu ots. nr.221,1933a.

Teisel juhul palub hageja samuti tunnustada, et teatud hooned on tema poolt ehitatud, mispärast tal on õigus hooneid oma näengu järele ära vedada või kostjalt nõuda nende eest tasu. Ka siin on palutud sündmuste tunnustamist, et teatud hooned on hageja poolt ehitatud, § 1801 põhjal aga kohus seda aündmust tunnustada ei saa. Kuna hageja ära pole näidanud, milline õiguslik vahekord tal hoonete ehitamise tõttu ~~tal~~ kostjaga on tekkinud, siis ei või kohus temal lubada ka hooneid oma näengu järele ära vedada, sest fakt, et hageja need hooned on ehitanud, tal le seda veel ei anna.^{1.}

Nagu nägime, ei ole õige teoreetilisest seisukohast, et fakti tunnustamine võib olla tuvastushagi aineks. Kuid ometi ei ole seaduseandlustes sellest täpselt kinni peetud ning erandjuhuna lubatud ka fakti tunnustamine.^{2.} See on nimelt dokumendi alglikkuse või mittelaglikkuse tunnustamine taotlus kohtu kaudu. See norm esineb algkujul Prantsuse "Code de procedure Civil" § 193-das, millise

---

1. Riigikohtu otsus nr.522-1932.

2. Vt.Saksa ZPO § 256 ja ex-Austria ZPO § 228.

mõjul see ka sissevõetud on Saksa ZPO-sse. Kohaldades tuvastushagi aga Balti õigusesse, on see dokumentide alglikkuse või mittelaglikkuse tunnustamine välja jäetud ja seda täie õigusega, sest dokumentide alglikkuse tunnustamine on ikkagi fakti tunnustamine ning seega valitseb siin kohtumõistmises teatud vastolu.

Ka ei poolda Gassmann ja Nolken Balti õiguses Saksa ZPO eeskujul dokumentide alglikkuse või mittelaglikkuse tunnustamise hagi, kuna need hagiid omavad vaid tähtsust dokumendi kui tulevase protsessi tõendi tähenduse kindlaks määramises, milline siht aga on juba saavutatud teiste tsiviilprotsessi sätetega. Ka poola õiguses, kus olid sarnased hagiid dokumendi alglikkuse või võltsuse kindlaks määramiseks lubatud, on need menetlused 1864 a. reformiga ära jäetud.¹

Juriidiline suhe aga saab olla tuvastushagi aineks vaid siis, kui teatud vahekorrad ka materjaalõiguslikes seadustikes on juriidilise suhtena ette

---

1. Gassmann ja Nolken, op. cit.

nähtud. Nii näiteks toob ette prof. Hellwig, et tuvastushagi aineks ei saa olla vahekorrad tunnustamine, mis tekkivad mängust, kui mäng ise keelatud on ning õigus sarnast vaekorda ei tunnusta.^{1.}

Seepärast ei saa olla tuvastushagi aineks kunagi sarnased vahekorrad, mis seaduse järele ei kutgu esile õiguste ja kohustuste tekkimist, muutumist ning lõppemist. Samal arvamisel on ka üldiselt teooria.^{2.}

Saksa Reichsgerichti praktika on samuti selles küsimuses järjekindel olnud. Kuigi Üksikute autorite poolt on Saksa Reichsgerichtile ette heidetud, tuvastushagide elementaarsemate(~~elementide~~) nõuete ignoreerimist mõnedes otsustes ning selle näitena tuuakse Entscheidungen, Teil 49, nr. 91 all toodud otsust. Selles otsuses Reichsgericht muudab ära Jena ülemkohtu otsuse ja tunnustab tuvastushagiga hagetavaks tütre poolt nõuet isa vastu, et talle kaasa vara suurus ette kindlaks määrataks, kui ta tulevikus kindla isikuga abiellub. Nimelt näeb Saksa BGB

---

1. Hellwig, Anspruch und Klagerecht, 1900, lhk. 406.

2. Weismann, op. cit. lhk. 55.

§ 1620 ette, et isa peab tütrele kaasavara andma asjaolude kohaselt. Seega määrab seadus aluse kindlaks kaasavara andmise kohustusele. Vaideldavaks jääb aga vaid selle suurus antud konkreetjuhu jaoks. Sarnast kaasavara suuruse kindlaks määramist lubabki Saksa kohus tuvastushagiga. Täiesti õigelt tähendab ^{aga} siinkohal prof. Gordon, et toodud otsusts lahendab Reichsgericht oma sõnastuse järgi juriidilist suhet, mispärast ei ole sel näitel põhimõttelist tähtsust. ~~Kuigi~~^{Kuigi} lahendatav juhus juriidilist suhet üldse ei sisalda, on Reichsgericht ainult eksinud juriidilise suhte käsitlemisel, mitte aga tuvastushagide kohta psütitatud nõudeid ignoreerinud. Samaselt on ka teised näited tagasilükatavad, mis toodud Reichsgerichti praksisest ja tuleb püsida jääda eelpoolõeldu kohta, et Reichsgericht on neis küsimusis küllalt järjekindel olnud.

Ka kombeõigus pole õigussuhe ning selle olelu tunnustamist ei saa taotleda tuvastushagiga. Taotlus kombeõiguse tunnustamiseks võiks tekkida näiteks järgnevalt. Kellelgi on tekkinud mingi nõue kombe-

õiguse järele. Hageja aga kardab, et kohus kombeõigust ei arvesta ning tema nõude tagasi lükkab, mispärast ta enne oma sammehagi ei esita, kui ta tuvastushagiga ei ole taotlenud kombeõiguse tunnustamist. Teeb kohus seda, siis saab see hilisema sammehagi rahuldamise aluseks. Peab aga ütlema, et kombeõiguse tunnustamine on mitte õigussuhte tunnustamine, vaid fakti tunnustamine, mis üldse ei saa alluda tsiviilkohtuile.

Vene kohtupraktikas tekkis vaidlus, et kas "juriidilise suhte tunnustamine" üldse allub vene seaduste järgi, kus tuvastushagi ei esinenud, tsiviilkohtule. Vastuvaidlejad tõid ette, et tsiviilkohtule alluvad ainult vaidlused tsiviilõiguse üle. Oma väite põhjendasid nad TKS § 1-le: "Iga vaidlus tsiviilõiguse üle kuulub kohtuasutuste lahendada." Tuvastushagi juures aga mingit vaidlust ei ole, kuna pole rikutud kellegi õigust. Kas õigusliku vaidluse olemasoluks peab kindlasti olema õiguse rikumine, selle juures peatume hiljem "juriidilise huvi" käsitlemisel, kui peab ütlema, et kulus enne tükk aega ja palju vaidlusi, kuni ex-Vene Senat oli sun-

nitud laiendama tsiviilõiguse hagi objektide lubatavsut ka juriidilise suhte tunnustamisele. Ehkki seaduses selle kohta otsest viidet ei olnud, tunnustas ex-Vene Senat võimalust hagi esitamist õigussuhte olelu või mitteolelu tuvastamiseks.¹ Senat asus seisukohale, et hagi ei moodusta mitte ainult vaieldava õiguse, vaid õiguse kaitse üldse.²

Mis kohtule alluvad ja mis ei, määravad materiaalsoiguslikud seadused, mitte aga TKS § 1, mille maht väikeseks osutub, kuna tegelikult allusid ju ka hoiukorra asjad kohtule, kus ka mingit vaidlust ei esine.

Ja nagu prof. Gordon siinjuures lisab, ei ole üldse kunagi TKS § 1-ga mõeldud seda, et ainult vaidlus allub tsiviilkohtule, vaid tekst "iga tsiviilõiguslik vaidlus allub kohtuasutustele" on mõeldud selleks, et iga tsiviilõiguslik vaidlus allub ainult kohtutele, mitte nagu warem, ka administratiivasutustele.

Kuigi ex-Vene seadustes polnud tuvastushagi lu-

---

1. Vene Senati ots. 82/1882.

2. " " " 35/1900.

batavuse kohta otsest vihjet, oli tegelikult õiguste tunnustamine ka TKS § 896 järgi, kus tunnustatakse õigus kuludele ja kahjutasule, ilma summa enese määramiseta, mis jäetakse hilisema eritoimetuse hooldeks.¹

Olgu lõpuks tähendatud, et tuvastushagi ese - juriidiline suhe - on selle hagiliigi väga oluline ja iseloomustav osa, tema ainsa esitamistingimuse "juriidilise huvi" kõrval, mispärast see ka tingis pikemat peatumist selles osas.

---

1. Gassmann ja Nolken, op. cit.

3. T u v a s t u s h a g i   a l u s .

Hagi aluse all üldiselt mõistetakse kõiki neid andmeid, millest hageja tuletab oma hagi taotlused. Sammehagide eesmärgiks on subjektiivsete tsiviilõiguste teostamine. Seega on siin hagi aluseks konkreetsed subjektiivsed õigused, nt. omandiõigus, alimendiõigus, mis omakorda põhinevad esiteks juriidilistele normidele, teisest küljest aga faktilistele oludele, mis kuuluvad õigusnormide alla. Tuvastushagi pole aga sihitud tsiviilõigusliku taotluse teostamisele ning ei põhine ka seepärast subjektiivsel tsiviilõigusel. Tuvastushagi aluseks on a i - n u l t   f a k t i l i s e d   a s j a o l u d .

Tuvastushagi aluseks, mis taotleb juriidilise

suhte tunnustamist, on õigusttekitavad faktid, sarnase tuvastushagi aluseks aga, mis taotleb õigusliku vahekorra mitteolemasolu tunnustamist, on õigusttekitavad ja õigustlõpetavad faktid.

IV. J u r i d i l i n e h u v i .

Tuvastushagi eseme, juriidilise suhte, kõrval on sel hagil veel teine väga oluline moment - juriidiline huvi olemasolu hageja poolel. "Selle hagi (tuvastushagi) tähtsamaks tingimuseks on seadusliku huvi olem hageja poolel, mis nõuab viivitamatu tema õiguste kinnitamist kohtu poolt." ¹.

Veel täpsemalt kriipsutab juriidilise huvi olemasolu tähtsust tuvastushagi esitamiseks prof. I. Tjutrjumov, kes ütleb et nende hagide a i n u k e - s e k s esitamise tingimuseks on juriidilise huvi olemasolu.² Seda tuleb vastuvaidlematult õigeks lugeda ning sellele teoorias vastuvaidlusi ei ole. Ka kõikide seaduste tuvastushagi defineerivad sätted on siin ühtlasel seisukohal.

Nii peame asuma seisukohale, et tuvastushagi esitamisel alati peab olema hagejal juriidiline huvi oma õigussuhete tuvastamiseks. Lähemat analüüsi aga

---

¹. Gassmann ja Nolken, op. cit.

². I. Tjutrjumov, "õigus" nr. 8-1939a.

vajab küsimus, mida mõtleme juriidilise huvi all ja millal see on olemas.

Huvi üldiselt tähendab seda, et teatud isikul peab olema tuvastushagi esitamine abinõuks, et saada teatud tulu või soodustust. Nii ütaleb siinkohal Cohnfeldt, et " Interesse ist aller von einer That-sache für eine bestimmte Person abhängige Vorteil, alles, was Jemand von dem Eintritt oder Nichteintritt eines gewissen Ereignis haben würde." ¹. Et see huvi peab aga juriidiline olema, siis sellest nähtub, et tulu või soodustus peab seisnema õiguslikus olukorras. Sellepärast, juriidiline huvi tuvastushagis on olemas ainult siis, kui teatud isik esitades hagi ja saades selleläbi seadusejõulise kohtuotsuse, saavutab selle paremuse ja kindlama positsiooni oma materjaalõiguslikus seisukorras.- Või nagu lühidalt selle kohta ütleb prof. Gordon: " Juriidiline huvi on huvi teostada oma tsiviilõiguslikke õigusi." ².

Millal aga on hagejal juriidiline huvi olemas,

---

1. Cohnfeldt, die Lehre v.d. Interesse, 1865, lhk. 57.
2. Gordon, op. cit. lhk. 127.

seda seaduseandlus ei lahenda, selle kindlakstegemine on jäetud fakti küsimusena kohtupraktika hoolde. Küsimusega, kas juriidiline huvi saab olla üldse hagi esitamise põhjuseks, tekkisid ex-Vene Senati praktikas suured vaidlused.

Nimelt asus ex-Vene Senat seisukohale, et tsiviilkohtute lahendada kuuluvad ainult vaidlused tsiviilõiguse üle (TKS § 1). Valitses vaade, et õigusliku vaidluse tekkimiseks on vajalik õiguse rikkumine. Nii kirjutab siinkohal sarnasest Senati seisukohast prof. Guläjev: "Igale õigusele on omane ta hagetavus, sest õiguse mõiste ja võimalus seda teostada hagi kaudu peavad kokkuma. Kuid selleks, et hagi esitada, on vajalik mingi väline tõuge. Sarnaseks tõukeks on õiguse rikkumine." 1.

Kuid oma hilisemais otsustes ex-Vene Senat on sunnitud seda seisukohta muutma. Reineke asjas 2. Senat ise tunnustas, et õiguse rikkumine ei ole tsiviilõigusliku vaidluse oluline element, vaid tsiviilõigusliku vaidluse elementid on tegelikult olemas,

---

1. Guläjev, Ülevaade Senati tegevusest 50 a. kestel, Kohtuministeeriumi zurnaal, 1914a.

2. Vene Senati ots. 82/1882.

kui poolte vahel on lahkarvamised juriidiliste faktide olemise või tähenduse suhtes, millised on õigussuhte aluseks nende vahel.

Sellele lisaks seletas Senat oma hilisemas otsuses, et hagi tekkimiseks ei ole vaja õiguse rikkumist, vaid on küllaldane, et õigustatud isikul on tahe esitada hagi, kuigi hagiga kaitsstav õigus ei ole rikutud, ning et hagi moodustab vahendi mitte ainult vaideldava õiguse kaitseks, vaid õiguse kaitsevahendi üldse.¹

Seega peab ütleva, et õiguse rikkumise moment hagi esitamisel mingit osa ei mängi, samuti kui ei ilmne kehtivates TKS normidest, et õigusliku vaidluse esinemiseks oleks vajalik paratamatu õigusrikke olemasolu, sest nagu ex-Vene Senat seletab, õiguse rikkumine ei ole hagi aluseks, vaid esineb üksnes kõige tavalisema ajendina selle esitamiseks.²

Edasi tekib küsimus, milles seisab juriidilise huvi olemus ning millal selline huvi on olemas, mis põhjustab tuvastushagi esitamise.

Juriidiline huvi on olemas, kui hageja teatud

---

1. Vene Senati otsus- 35/1900.-
2. " " " 160/1901.

juriidilise vahekorra suhtes on teadmatuses või kindlusetuses, mida võib korraldada autoriteetne kohtuotsus.

Lähidane sellele on ka prof. Gordon'i määritus: "Tuvastushagi esitamise õigus tekib siis, kui ilmneb teadmatuse või ebakindlas õigussuhete olemasolus. See teadmatuse ja ebakindlus ongi see, mida palutakse tuvastushagiga kõrvaldada. "

Ka ex-Vene Senat oma otsuses on selâtanud samast seisukohast, et juriidiliseks huvika seadus üldse ei nõua, et kostja olles sooritanud mõningaid talitusi, milles avaldusks hageja õiguste rikkumine. Paratamatu on vaid, et õiguste faktiline olund näiks sellisena, et hagejatkui ta ei otsi kohest kohtukaastegevust, võib ohustada selle õiguse hävimine või ulatuse vähenemine.¹.

Kuid peab ütlema, et see hageja teadmatuse, ebakindlus või kartus ei ole ainult hageja enda tunnete asi, vaid siin peab aluseks olema mingi reaalne fakt. "Õiguste faktiline olund" peab selle põhjus-

---

1. Ex-Vene Senati ots. 80/1895.-

tama. Nõudjal peab olema põhjendatud kartus, et tema tulevased õigused saavad rikutud.

Näiteks kiitlemine oma teatud õigusega on alati tuvastushagi esitamise põhjuseks.¹ Samuti on fiktiivne toiming, nt. leping alati huvä põhjuseks, ootamata, kuni selle lepingu järele nõudma hakatakse.²

Üheks sarnaseks faktieks on ka pooltevaheline lahkarvamine, mis võib väljenduda nende vahelises vaidluses. Kuid vaidlus ei pea alati ilmtingimata olema. Sest nagu Dernburg ütleb, et igal juhul vaidlust nõuda oleks üleliigne, kuna see vähendaks tuvastushagide tähtsust.³ Siinkohal piisab ka kostja sarnasest tegevusest, mis kaudselt näitab tema teistsugust suhtumist teatud õigusvahekorrasse, kui seda on hageja oma.

Juriidiline huvi nõuab k o h e s t juriidilise suhte kindlaks tegemist. See koheuse mõistest/aru-
saamine ei ole nii teoorias kui ka praktikas ühesugu-

---

1. Stölzel, Busch's Zeitschrift, 1899, 26, lhk. 322.

2. Vene Senati otsus 6/1893.

3. Dernburg, Pandekten, I, lhk. 315.

ne. Näiteks annavad nii Saksa ZPO¹kui ka ex-Austria ZPO² tuvastushagile enamvähem ühtlase definitsiooni, kuid nende maade kohtute praktikas kui ka teoorias on suur vahe. Ex-Austria protsessulaistide (Schauer, Klein, Neuman) vaatekohtade kui ka Austria ZPO motiivide kohaselt tuleb kohese mõistest "alsbald" aru saada selles mõttes, et tuvastushagi esitamise momendil peab vajadus olema õigussuhte tuvastamiseks.

Saksa teooria ja praksis on sellest lahkumineval seisukohal. Siinkohal tuleb õigeks pidada prof. Weismann'i seisukohta, kelle järele kohese kindlaksmääramise mõisteks on säärane huvi, mis õigustaks tuvastushagi esitamist olenemata sammehagi esitamisest, või nagu prof. Weismann veel ütleb, huvi antitsipaarseks (eeltoiminguliseks) kindlakstegemiseks.³ Samal seisukohal on ka prof. Rocholl.

Ka Saksa ZPO motiivid ütlevad, et kohene huvi õigusvahekorra kindlaksmääramiseks seisab selles, et

---

1. Saksa ZPO § 256.

2. Ex-Austria ZPO § 228.

3. Weismann, op. cit, 228.

seda tuleb teha enne materjaalõigusliku hagi esitamist, mispärast seaduse teksti väljendus "alsbald" ei tähenda mitte seda, et tuvastus peaks otsekohe sündima (sofortige Feststellung), vaid "alsbald" näitab ainult vajadusle tuvastushagi esitada enne sammehagi esitamist. Kuid mõned Saksa teoreetikud on ka veel lahkumineval seisukohal. Nii leiab prof. A. Wach, et tähtis on vaid see, et tuvastushagil on iseseisev mõte, kusjuures oluline pole see, et tuvastushagi esitamise ajal ka sammehagi esitamine võimalik peaks olema. Kuid, nagu lisab Gordon, vajadus sarnasel juhul peab õigussuhete tuvastuseks olema eriti tungiv ja juriidiline huvi selge, kuna see muidu oleks vastaspoole asjatu tülitamine.

Sama seisukohta arendab edasi prof. Gordon, ja leiab, et Saksa ZPO tuvastushagi mõistes "alsbald" üldse ülearune on, mispärast TKS tuvastushagi tekst täpsem on.¹

Asudes sarnasele arusaamisele kohesest huvist juriidilise suhte olemasolu või mitteolemasolu tu-

---

1. Gordon, op. cit.XV.

vastamises, tuleb siin revideerimisele võtta ka Gasmann'i ja Nolken'i seisukoht, kellede järele "tuvastushagi sisu seisneb selles, et isik, kes omab mingi seadusliku huvi teatud juriidilise vahekorra olemasolu või mitteolemasolu kohta, võib kuni momendini, mil hakkab peale õiguste rikkumine, mis annab õiguse nõuda rahuldust (actio nata est), pöörduda kohtu poole selle juriidilise vahekorra olelu või mitteolelu kinnitamise taotlusega" ¹.

Kuid nagu eelpool öeldud, on (Lääne-^{Skand}-Euroopas) välja kujunenud seisukoht, mis ka moodsam ja õigem tundub olevat, et sammehagi esitamise võimalus eitakista tuvastushagi esitamist. Seepärast ei jää meie siinkohal seisukohale, et õigussuhte tuvastamiseks võib pöörduda kohtu poole kuni momendini, mil algab õiguste rikkumine, mis annab õiguse nõuda rahuldust (actio nata est)

Tuleb ~~luge~~da kooskõlas olevaiks lugeda eelpooltoodud tuvastushagi põhimõtetega ^{ka}/Saksa ZPO § 280 ja ex-Austira ZPO § 236, millised lubavad isegi protsessi

---

1. Gasmann ja Nolken, op. cit.

kestel vaidlusttekitava õigussuhte otsustamist või eelotsustamist nõuda. Seega ex-Austria ja Saksa protsessi kohaselt on võimalik saavutada õigussuhte tuvastamist, kuigi samast alusest sammehagi juba esitatud on. Õigussuhte kinnitamine võib toimuda sammehagi kestel, kui sammehagi oleneb õigussuhte olemasolust või mitteolemasolust. Näitena võiks tuua juhu, mil hagi on esitatud sevituu di pärast, aga protsessi kestel tõstetakse kostja poolt üles väielus nõudja omandiõiguse vastu "praedium dominansile." ¹. Välismaised autorid kinnitavad, et sarnene õigussuhte tuvastamine teise protsessi kestel andvat häid tagajärgi (Klein.Plank jt.), kuigi meile see täiesti võõras on. Kuid Saksa teoorias õigustab ZPO § 280 kasutamist "vahetuvastushagidena" esitamiseks. Nii leiab Saksa Akadeemia liige prof.dr. Lent omas kirjutises "Zulässigkeit und Umfang v. Feststellungsklagen auf Artbestimmung" ². et ZPO ümbertöötamisel rohkem tähelepanu pöörata sellele, et tuvastushagid ja "vahetuvastushagid" rohkem väl-

---

1. Schauer, Die Civilprocessordnung, lhk.529.

2. Zeitschrift der Akademie für Deutsches Reich, Heft 5, Berlin, l.III-1940.

jaarendamist leiaksid, eriti aga "die Klage auf Artbestimmung als selbstständige Feststellungsklage, daneben auch als Zwischenfeststellungsklage nach Art des § 280 ZPO".

Tuvastushagi võib olla positiivne ja negatiivne. Tuvastushagi on positiivne, kui palutakse nentida juriidilise vahekorra olemasolu, nt. palub hageja kohtul tunnustada, et tema on kostjaga üürivahekorras. Sarnase tuvastushagi juriidiline huvi seisab faktis, mida ähvardab õiguse rikkumine ning siin on nõudja siht seda rikkumist ette ära hoida. Tuvastushagi on negatiivne, kui palutakse kindlaks teha, et juriidilist vahekorda pole olemas. Nt. palub hageja kohtul tunnustada, et tema ei ole kostja väljaspool abielu sündinud lapse isa, nagu lapse ema avalikult on teistel rääkinud. Sarnasel juhul on hageja siht kostja poolt tulevikus esitatava hagi ära hoidmine.

Peab aga ütlema, et nii k positiivsed kui ka negatiivsed tuvastushagid käivad samade üldreeglite alla ning mõlemad taotleavad sama resultaati. Nii ühe kui teise nõude liigi juures on hagejal kahtlus

oma õigusliku positsiooni juures, mille kindlaksmääramist ta taotleb: positiivse hagi puhul oma õiguste kinnitamist, negatiivse puhul võimaliku vastaspoolele kuuluvat õigust ümber lükata.

Nagu öeldud, on juriidiline huvi tuvastushagi ainus esitamise tingimus, Nii meie TKS kui ka Saksa ZPO järgi on juriidiline huvi selleks oluliseks tuvastushagi eeltingimuseks, mille puudumisel tuvastushagi tagasi tuleb lükata. Tabavalt ütleb T. Grünthal, et juriidilise huvi puudumisel ostub nõue enneaegseks.

Nõue, mis aga juriidilise huvi puudumisel tagasi lükatud, võib jälle esitatud saada niipea, kui selleks juriidiline huvi tekib.^{1.}

Nagu juba märkisime, ei ole juriidilise huvi olemasolu hageja tunnete või suva asi. Kuna hagejal on õigus hagi esitada, see on jäetud kohtu otsustada, Nii seletab Saksa Reichsgericht,^{2.} et nõudja asi on kohtule selgeks teha, et temal tõepoolest juriidiline huvi olemas on ning seda nõuet peab

---

1. Rocholl, op. cit. lhk.405.

2. Entscheidungen in Civilsachen, IV, 1881, lhk 438.

kohus jälgima " ex officio". Ka teooria asub üldjoontes samal seisukohal.

Juriidilist huvi ei tule ära segada ökonoomilise ja finantsilise huviga, kuigi need juriidilise huviga sageli ühte satuvad. Seepärast ei ole ka juriidilist huvi põhjendada ainult ökonoomilise või finantsilise huviga, milline seisukoht korduvalt on Saksa Reichsgerichti praktikas läbi viidud¹. Kuid mõnes üksikus otsuses on Reichsgericht prof. Gordoni arvates² asunud ka teistsugusele otsusele. Nii on juhul, kui Saksa Reichsgericht kohustab isa kihlatud tütrele kaasvara andma ning selle suuruse kindlaks määrab, aluseks võtnud ökonoomilise huvi, kuna juriidiline huvi siin puudub, sest seadus juba ise ütleb, et isa peab andma kihatud tütrele kaasvara. Küsimus seisab selles, palju isa peab andma, mis aga põhineb juba ökonoomilisele alusele.

---

1. Entscheidungen, 10, lhk. 370.

2. Gordon, op. cit. lhk. 219.

V. P o o l t e s u h t e d.

1. K o s t j a t u v a s t u s h a g i s .

Nagu üldprintsip iga hagi juures , nii ka tuvastushagi puhul, peab hagi suunatud olema kindla isiku vastu. Nii seletab Riigikohus, et TKS § 180L põhjal nõudmist esitades, peab nõudja, nagu muidu harilikult sama seaduse § 257 järgi, kohtule ette ppanema ja selgeks tegema 1. ..., 2. kelle vastu nõudmine tõstetakse ja nimelt kindel isik või isikud, mitte aga alternatiivselt, see või teine kostja.¹

Kostjaks on see isik, kelle suhtes hagejal on õigus hagile oma juriidilise huvi tõttu ja kelle vastu on vajalik saavutada seadusjäulise kohtuotsusega loodetavat efekti. Nii üldjoontes teoorias.

---

1. Riigikohtu ots. nr. 73-1921a.Vt.kavene Sen.
ots.161/1874

Näiteks ütleb prof. Hellwig, et tuvastushagi esitamise õigus on ainult selle isiku vastu, kelle suhtes hagejal on vajalik saavutada teatud efekti seadusejõulise kohtuotsusega.¹ Ning see isik, kelle vastu on vajalik seadusejõulise kohtuotsusega saavutada teatud efekti, on vastaspool järgneda võivas sammehagis.

Nii märgib prof. Rocholl siinkohal täiesti õieti, et "tuvastushagi on lubatud nende isikute vahel, kellede vahel pärast võib tekkida sammehagi sama õigusvahekorra pärast".²

Ex-Vene kohtupraksises tekkis sel puhul vaidlus, et kas tuvastushagi saab olla esitatav kehtivate seaduste järgi, kuna sel puhul hilisemas sammehagis kostja ja hageja osad ^{võivad} ~~ümber~~ vahetuda. Peatumata sellel küsimusel pikemalt, tuleb ühineda Gassmann-i ja Nolken'i seisukohaga, et "kostja ja hageja ümberpaigutus niisuguste hagide (tuvastushagide) juures ei räägi vastu TKS-le, millises ei ole mingeid ettekirjutisi selle kohta, kes peab esinema hagejana

---

1. Hellwig, op.cit. lhk. 432.

2. Rocholl, op. cit. 369.

ja kes kostjana.¹.

On üsna arusaadav, et hilisemas sammehagis saab kohaldada vaid tuvastushagis esinenud kohtuotsust tuvastusprotsessi poolte suhtes, sest kolmanda, tuvastusprotsessist eelhalseisja kohta ei loo tuvastushagi üldse mingit kohustuslikku vahekorda üldtunnustatud põhimõtte järgi "res iudicata ius facit inter partes".

Sama küsimuse kohta arvab ka prof. Weismann, et "kui konkreetse õigusvahekorra kohta sammehagi pole võimalik, siis kaotab ka tuvastushagi oma igasuguse tähtsuse."².

Juriidilise huvi juures juba märkisime, et hageja ei saa suvaliselt ükskõik kelle vastu esitada tuvastushagi, vaid aluseks peab olema mingi fakt, mis põhjustab seda või teist isikut kostjana asjasse tõmbama. Need faktid aga kusagil loetletud ei ole, vaid kohus peab siin langetama otsuse. Nii ^{on/}paljud sarnased faktid saanud ka vaielduste objektideks.

Nii on seatud üles küsimus, kas on külladaseks tuvastushagi esitamiseks "turbatio verbativa", mille

---

1. Gassmann ja Nolken, op. cit.

2. Weisman, op. cit. 155.-

all tuleb mõista sõnalises või konkludentses tegevuses väljenduvat ühvardust reaalse huvi rikkumiseks, vaidlemine kellegi õiguste vastu, kiitlemine mingi õigusega kui omaga, mis aga tegelikult kuulub kellegi teisele. See "turbatio verbativa" on muidugi oma küllalduslikkuse mõttes põhimõtteline küsimus, kuna igal konkreetjuhul peab ikkagi kohus ise kaaluma, kas antud juht õigustab reaalselt kartust. Üldiselt peab mainima, et "turbatio verbativa" puhul lubatakse kiitlejat kostjana protsessi tõmmata. Saksa Reichsgericht asub samal arvamisel ning lubab tuvastushagi isiku vastu, kes kiitleb jahipdamise õigusega, maaalal, kus see õigus talle tegelikult ei kuulu.¹¹

Teatud ebaselgus on aga asjas siis, kui on vaidlus kaaspretendentide vahel (Förderungsprätendentstreit), mis puhul kaks iskut peavad ühte ja sama õigust omale kuuluvaks, nt. rahasumma saamist. Küsimuses, kas kaaspretendentide vaheline nõue on tuvastushagi või mitte, on arvamised lahkuminevad.

Prof. Kayser arvab, et siin on tegemist põhimõttelise küsimusega selles suhtes, et kui nõue kaaspretendentide vahel on tuvastushagi, siis tuleb asuda seisukohale, et tuvastushagi on võimalik ükskõik milliste isikute vahel, olenemata hilisemast sammehagist. Sest antud juhul esitab tuvastusprotsessi võitja sammehagi mitte vastaspoole, vaid kolmanda isiku vastu, kes näit. on kohustatud rahasumma maksma. 1.

Mõned teooretikud leiavad (prof. Hellwig), et kaaspretendentide vahel on vaid lihtne omandusõiguse protsess ning tuvastushagi pole siin võimalik esitada. Ka on Saksa Reichsgerichti seisukoht sarnane, et kaaspretendentide vahelised asjad pole tuvastushagid.² Samuti ei ole prof. Weismann'i arvates kaaspretendentide vahelised nõuded tuvastushagideks, sest sarnaste hagide siht on kõrvaldada kaaspretendeti nõudmise õigusest ja seega juba saavutada kindlat, lõplikku efekti.³

---

1. Kayser, Feststellungsklage, lhk. 290.

2. Entscheidungen, 7, 126.

3. Weismann, op. cit. 148.

Prof. Rocholl'i arvates on kaaspresidentide vahelised asjad nõuded "sui generis"¹.

Kuid prof. Wach kui ka prof. Gordon asuvad aga seisukohale, et vaieldaval juhul on siiski tegemist tuvastushagidega, millist seisukohta tuleb ka õigeks pidada. Toome siinkohal prof. Gordon'i selletuse: "Üks osalistest, hageja, esitab nõude teise vastu, kes kiitleb õigusega, mis talle ei kuulu.- Ja kui hageja tuvastushagi ei esitaks, seisab tal hiljem niikuinii protsess ees, kui ta oma õigust hakkab teostama. Käesoleval juhul on vaid tegemist komplitseeritud juhuga, mitme isiku vahel mitme õigusvahekorra suhtes."².

Seega on antud juhul tegemist mitme õigusvahekorraga, näiteks kaaspresidentidel on õigus saada kelleltki komandalt sisikult raha. Üks vahekord on kaaspresidentidel omavahel, teine aga rahamaksjaga. Seda vahekorda, mis kaaspresidentidel omavahel on, ongi võimalik tunnustada tuvastushagiga, kui selleks tekib juriidiline huvi, näiteks üks kiit-

---

1. Rocholl, op. cit. 414.

2. Gordon, op. cit. 301-308.

leb õigusega, mis talle tegelikult ei kuulu. See aga ei ütle, et kui kohus on tuvastushagi esitamise puhul poolte vahekorra kindlaks määranud, et siis tuvastusprotsessi poolte vahel sammehagi esineda ei saa. Loomulikult saab, sest ega kohus tuvastushagi lahendades ei saa veel teha otsust, mis oleks kohuslik kolmandale isikule, antud juhul rahamaksjale. Ja kui kohus nendibki, et see või teine kaaspretendent on õige rahasaaja, siis ei ole veel võlgneik kohustatud sellele raha maksma, kui tema arvates on õige just ~~raha~~ maksta sellele, kes tuvastusprotsessi kaotab. Ning kui kolmas isik seda teebki, ei saagi õige kaaspretendent muud teha, kui raha sammehagiga tuvastusprotsessi kaotajalt välja nõuda, kusjuures siis ka ilmneb juba kohtuotsuse jõud, mis tuvastushagi puhul tehtud. Sellega ei saa ühineda eelppoltoodud prof. Kayser'i seisukohaga, et kui kaaspretendentide vahelist nõuet võtta kui tuvastushagi, siis tuleb asuda aseisukohale, et tuvastushagi on võimalik "ükskõik milliste isikute vahel", olenev mata sammehagi esitamise võimalusest. Sarnast üldisust aga teha ei saa, sest nagu nägime, on sammeha-

gi võimalik ka kaaspretendentide vahel, kuigi nende vahekord tuvastushagiga kindlaks tehtud on. Nii pole ikkagi ümber lükatud seisukoht, et tuvastushagi on võimalik ^{vaid} nende isikute vahel, kellede vahel hiljem samast õigussuhtest võib esineda sammehagist vastasel korral, nagu ütleb prof. Weismann, tuvastushagi kaotab oma praktilise tähenduse.

2. Tuvastushagi e f f e k t .

Kuna tuvastuhagi piirdub vaid küsimusega õiguse olelu või mitteolulu tuvastamisest ning üldse ei puuduta rahuldamise küsimust, siis teatavasti ^{kohus} tuvastushagi peale täitelehte ei anna. Tekitab küsimus, millist efekti siis üldse tuvastushagiga võib saavutada.

Antud on siin prof. Weismann'i seletus tuvastushagi psühholoogilisest mõjust.¹ Selles on ju väga palju tõtt, et kui autoriteetne kohus juba oma otsuse teeb, siis pooled hiljem seda enamal/tuhitudel seda ka respektierivad. Kuid peab ütlema, et tuvastushagil ei ole mitte ainult psühholoogiline mõju, vaid suur praktiline tähtsus ka. Tuvastushaga määratakse kindlaks ka juba kohtuotsus, järgne-

---

1. Weismann, op. cit. 138.

da võiva sammehagi esitamise puhuks. Teatavasti ka sammehagi puhul kohus esiteks tunnustab hageja õigusi ning teiseks kohustab kostjat mingiks sammeks. On poolte vahekord aga varem kohtus tuvastushagiga kindlaks tehtud, siis hilisema sammehagi arutamisel jääb selle esimene osa, õiguste kindlaks tegemine ära ja arvestamisele tuleb siin tuvastusprotsessis tehtud kohtuotsus ning sellega tunnustatud juriidiline vahekord. Selles ilmehki tuvastushagi praktiline tähtsus. See seisukoht on ka kindlalt läbi viidud Saksa ja Ex-Austria kassatsioonikohtute praktikas.

Prof. I. Tjutrumovi Ustav. grazd.sud., II, Riiga, 1923a, § 1801 seletuses nr. 1 on toodud et ~~kuna~~ tuvastushagi üldse ei puuduta rahuldamise küsimust, mispärast kohtuotsus selles ei või mõista midagi, mis alluks sundsooritamisele. Vastavalt sellele on kohtuotsustes vahel viidatud nimetatud seletusele selles mõttes, et kohtuotsused õiguslike suhete tuvastamises ei või oma iseloomu poolest üldse al- luda sooritamisele. Prof. I. Tjutrumov aga tõrjub

tagasi sarnased viited kehtivale seadusele, sest selles räägitakse vaid olundist, et kohtuotsus tuvastushagi puhul ei või mõista midagi, mis alluks sundsooritamisele, aga selles pole vihjet sellele, et kohtuotsused õigusliku suhte olelu või mitteolelu tuvastamises üldse on sooritamisele allutatud.^{1.}

---

1. Tjutrjumov, "Õigus", 8-1939 a.

3. Kohtukulud.

Tekib küsimus, kes peab kandma kohtukulud. Saksa ZPO § 99 ja ka ex-Austria ZPO § 45 näevad ette, et kui kostja oma tegevusega ei ole annud hagejale põhjust tuvastushagi esitamiseks, siis kohtukulud langevad hageja kanda, kui kostja seda nõuab. See on ka üsna loomulik, sest hagi esitamise fakt ei pruugi alati kokkuda "õigusega hagi esitada". Nagu teame on tuvastushagiga võimalus igat isikut tõmmata kostjana protsessi, kuid õigustatud kohtu poole pöörama on vaid see, kellele teine selleks põhjust annab. On selge, et kostjalt, kes üldse ei ole kungagi hageja õigusi eitanud, ei ole ka õiglane kohtukulusid välja mõista, sest vastasel korral tuleks kostjal enda põhjuseta tülitamise juurde maksta.

Tks kohtukulude küsimust tuvastushagi puhul sõnaselgelt ei lahenda, mispärast selle küsimuse la-

hendamisel peame arvestama kohtupraktika seisukohti.

Ex-Vene Senat^{1.} asub seisukohal, et kohtukulud langevad nõudja kanda seljuhul, kui kostja ei ole annud tuvastushagi esitamiseks mingit põhjust. Ex-Vene uues tsiviilperotsessi projektis oli see põhimõte aga juba sõnasõgelt väljendatud.^{2.}

---

1. Vene Senati ots. 115/1879.

2. Vt. § 845.-

VI. L ö p p m ä r k u s e d .

Olgu lõpuks tähendatud, et tuvastushagi omab eriti tähtsust sel juhul, kui haageja õigust ei ole rikutud ja ta ei või nõudja mõistmist mingiks sammeks, kuid haageja õiguste rikkumine siiski järgneda võib. Tuvastushagi on välja arenend tegeliku elu ja kohtupraktika mõjul, kuna seaduseandja otseselt sellele ideele pole tulnud. Tuvastushagi sissevõtmist tsiviilprotsessi seadustikesse tuleb võtta kui uuendust tsiviilhagi objektide laiendamiseks. Et aga paljudes tsiviilprotsessi seadustikes üldse puuduvad vastavad sätted tuvastushagi kohta, siis peab ütlema, et meil kehtiv TKS § 1801 on küllaltki täielik.

Kahjuks ei ole veel avalikkusele teatavaks saanud need kavatsused, mis meil on uue tsiviilprotsessi eelnõus kavas, tuvastushagide kohta. Et seal tuvastushagi aga esinema peab, on selge, ~~et~~ Tsiviil-

seadustiku eelnõu § 222 näeb ette, et iga isik või pöörduda kohtu poole oma õiguste tunnustamise ja alalhoidmise taotlustega. Igal juhul näeksime tsiviilprotsessi eelnõus tuvastushagi instituudi põhjalikku väljaarendamist, kusjuures heaks eeskujuks võiks sel puhul olla Saksa seadusandlus ja teooria viimastel aastatel.

Kasutatud kirjandus.

1. Fr.K.v.Savigny, Süstem d.heutig.Röm.Rechts, V, 1841a,
2. A. Wach, Handbuch des deutschen Civilprozessrecht, I, 1885.
3. Riigkohtunik T. Grüntal, loengud.
4. O. Bülow, Klage und Urteil, 1903 a.
5. I.Tjutrumov, Tuvastushagidest, "Öigus", nr.8-1939.
6. I. Tjutrumov, Ustav grazd.sud. I - § 1 seletused, ja II osa - § 1801 seletused. Riga, 1923a.
7. J. Weismann, Die Feststellungsklage, 1887a.
8. A.G. Gassmann ja Nolken, 1889a. Kohtureform. I.
9. V.M. Gordon, Iski o prisnanie, 1906, Jaroslavis.
10. Rocholl, Busch's Zeitschrift, 1885 a. 8.-
11. Riigikohtu otsused TKS § 1801 kohta.
12. Vene Senati seltused tuvastushagi kohta.
13. Hellwig, Anspruch und Klagerecht, 1900.
14. Zeitschrift der Akademie für Deutsches Reich, Lent, Zulässigkeit und Umfang v. Feststellungsklagen auf Artbestimmung, Heft 5, Berlin, l. III-40

=====